

Biografia miasta — (ang. *biography of a city*), swoista forma gatunkowa mieszcząca się na pograniczu biografistyki naukowej i literackiej, w ramach której próbuje się opowiedzieć historię miasta jako drogę jego życia. Źródłem tej formy trzeba upatrywać, jak się wydaje, w dającym się zaobserwować w ostatnich dziesięcioleciach renesansie biografistyki, zarówno naukowej, jak i literackiej. Pierwsze książki opatrywane tą nazwą gatunkową zaczęły powstawać w drugiej połowie XX wieku — można tu wspomnieć choćby o dziełach Christophera Hibberta, takich jak m.in. *London, the Biography of a City* z 1969 roku, *Rome, the Biography of a City* z 1985 czy *Venice* z 1988 roku z takim samym podtytułem. Czynnikiem, który przyczynił się w dużym stopniu do rozpowszechnienia tej formy, był zwrot przestrzenny w literaturoznawstwie, dokonujący się od lat 80. XX wieku. Warto dodać, że termin „biografia miasta” nie ustabilizował się jeszcze jako nośnik samodzielnego pojęcia genologicznego. Bywa on jednak intuicyjnie stosowany przez autorów podobnych tekstów, odczuwających potrzebę ich genologicznego przyporządkowania.

Niejednorodność b.m., wynikająca z jej pogranicznego, literacko-naukowego cha-

rakteru, nastrocza wielu trudności definicyjnych. Wykorzystując jednak zalecenia genologii hermeneutycznej (Balbus 1999), można wskazać, że głównymi czynnikami decydującymi o autonomii gatunkowej tej formy są z jednej strony „sygnały interpretacyjne” podsuwane przez autorów, a z drugiej występująca w niej antropomorfizacyjna metafora, związana z podmiotowym sposobem patrzenia na miasto. Można dostrzec tu dwa rodzaje takich sygnałów. Po pierwsze, są to odautorskie kwalifikacje gatunkowe, określające omawiany typ tekstów właśnie jako b.m. Po drugie, są to pewne wskazówki zawarte przez autora w obrębie tekstu, odwołujące się zazwyczaj do cech tradycyjnie kojarzonych z biografią lub będących ich przekształceniem. Wskazówki tego rodzaju są związane także z drugim czynnikiem decydującym o gatunkowej autonomii b.m., a więc z występującą w niej antropomorfizacyjną metaforą. Ma ona dla niej charakter podstawowy, jest warunkiem koniecznym dla jej powstania (Rybicka 2013: 9).

Podobny sposób patrzenia nie jest obcy współczesnym naukom humanistycznym: problem podmiotowego ujmowania elementów nieożywionych został szczegółowo omówiony na gruncie nauk socjologicznych

i antropologicznych, m.in. w pracy Tima Danta poświęconej tzw. biografii rzeczy (Dant 2001: 11–20), w ramach której autor podaje także przykład wykorzystania takiego ujęcia w dziele literackim (powieść *The Collector Collector* Tibora Fischera). Możliwość powstania biografii tego typu dopuszczają też niektóre prace słownikowe, poświęcone współczesnej biografistyce (Winslow 1995: 8–9). Szczególnie przydatne do wyodrębnienia cech gatunkowych b.m. okazują się koncepcje wyrosłe na gruncie zwrotu przestrzennego w literaturoznawstwie — zwłaszcza Elżbiety Rybickiej kategoria auto/bio/geo/grafii oraz geokrytyka Bertranda Westphala, wpisujące się w szerszy nurt badań geopoetyki. W tekstach określanych jako b.m. wykorzystywane są — w różnych konfiguracjach — przede wszystkim dwie (spośród zaobserwowanych przez Danta) metody upodmiotowiania rzeczy. Pierwsza polega na przedstawianiu pewnego rodzaju „doświadczeń życiowych” zbieranych przez opisywany obiekt i różnych sytuacji, w których się znajduje. Druga z kolei zasadza się na podkreślaniu pojedynczości obiektu i zwracaniu uwagi na jego zdolność do utrzymywania jednej, stałej tożsamości. Przykładem pierwszej z nich mogą być zawarte w *Wenecji (Venice: Pure City, 2009)* Petera Ackroyda opisy niektórych zmagających wojennych jako sprawdzianów czy wyzwania, przed którymi musiało stanąć miasto. Z kolei druga z nich przejawia się w przedmowach i wstępach — podobnie czyni w swojej biografii m.in. James Gardner (*Buenos Aires: The Biography of a City, 2015*), wskazując, że Buenos Aires, podobnie jak niektóre inne miasta na świecie, przenika poczucie nieskończoności i wieczności. Konieczność zastosowania antropomorfizacyjnej metafory pociąga za sobą istotne konsekwencje w obrębie kompozycji tekstu i jego elementów. Przejawy jej obecności można dostrzec już w najbardziej powierzchniowych warstwach tekstu. Autorzy b.m. często

wyrażają ją w sposób eksplicytny, określając pewne elementy przestrzeni miejskiej jako części żywego organizmu, albo też przypisując pewnym wydarzeniom z życia miasta charakter zachowań somatycznych lub psychicznych. Dzieje się tak chociażby w *Wenecji* Ackroyda, w której mówi się m.in. o refleksji miasta nad swoim losem i jego walce z siłami natury. Z kolei w *Gdańsku (Danzig. Biographie einer Stadt, 2011)* Petera Olivera Loewa można znaleźć podobne, choć mniej bezpośrednio przykłady, w metonimiczny sposób mówiące o politycznych działaniach miasta, jak choćby stwierdzenia dotyczące szukania protekcji czy wspierania tej albo innej strony konfliktu. Zabiegi upodmiotowiania nie ograniczają się jedynie do granic właściwego tekstu, ale objawiają się często także w tytułach poszczególnych jego części — chodzi tu o określenia takie, jak „Gdańsk szuka dla siebie miejsca” albo „Wykluwa się metropolia” z książki Loewa czy rozdział biografii Ackroyda poświęcony kobiecości Wenecji („Wieczna kobiecość”). Antropomorfizacyjna metafora wprowadza przy tym zmiany o głębszym charakterze, dotyczące najważniejszych tekstowych układów.

Szczególną uwagę należy zwrócić na sposób kształtowania narracji w b.m. Porządek opowiadania może przyjąć w omawianej formie gatunkowej dwojaką postać. Z jednej strony widać tutaj przestrzenny porządek narracji: uprzestrzennienie porządku linearnego (Rybicka 2013: 10). W ramach takiego układu opowiadania narratorzy b.m. często przemieszczają się między podobnymi sobie miejscami, odwracają chronologię dotyczącą związanych z nimi wydarzeń, porównują je ze sobą, a także wskazują wspólne im funkcje. Widać to m.in. w *Wenecji* Ackroyda, w której wyspy, na których położone jest miasto, są ze sobą porównywane pod różnymi względami. Elementy takiego porządku można znaleźć także w *Buenos Aires* Gardnera, w opisach porównujących to miasto z Nowym Jorkiem.

Uprzestrzennienie narracji nie oznacza jednak, że autorzy podobnych dzieł odrzucają całkowicie czasowy porządek zdarzeń — nie ma on tu jednak dominującego znaczenia. Drugim charakterystycznym dla b.m. schematem opowiadania, nakładającym się na porządku czasowy i przestrzenny, jest swoisty porządek tematyczny. Zgodnie z nim dzieje miasta są opowiadane według pewnego klucza tematycznego, opartego na charakterystycznych dla tegoż miasta cechach i obiektach (instytucjach, architekturze, stylu życia mieszkańców, świątach), kolejno odsłanianych przez autora. Jest on obecny m.in. w *Gdańsku* Loewa, gdzie każdemu okresowi w historii miasta zostaje przyporządkowany odpowiedni kolor, nawiązujący symbolicznie do najważniejszych wydarzeń zachodzących w danym okresie. Łatwo dostrzec go również w biografiach Ackroyda, w których autor podejmuje kolejno różne tematy, opisując szczegółowo np. porządek ustrojowy funkcjonujący w Wenecji.

Inną kwestią, ściśle związaną ze sposobem prowadzenia narracji w tekstach omawianego typu, jest problem fokalizacji, mogącej przybierać w b.m. różne formy. Dotyczy ona rozmaitych pozycji, które autor biografii może zajmować w stosunku do opisywanego miejsca. Przyjmując klasyfikację Bertranda Westphala, można wskazać w b.m. dwa rodzaje fokalizacji (Westphal 2011: 122–131). Pierwszy z nich to fokalizacja endogeniczna, do której można zaliczyć narratora-mieszkańca, miłośnika ziemi ojczystej — to przypadek *Londynu* (*London. The Biography*, 2000) Ackroyda. Bardziej rozpowszechniona w b.m. jest jednak fokalizacja egzogeniczna, związana z figurami narratora-turysty i narratora-podróżnika. Jej przykłady znajdujemy m.in. w *Gdańsku*, *Buenos Aires* oraz w *Wenecji* czy w *Tokio* (*Tokyo: A Biography: Disasters, Destruction and Renewal: The Story of an Indomitable City*, 2016) Stephena Mansfielda. Problem ten jest w dużej mierze

stowarzyszony z występującym w b.m. — podobnie jak w każdym innym gatunku biograficznym — paktem referencjalnym (Lejeune 2006). Zakłada on tożsamość autora i narratora oraz jego dążenie do uzyskania „podobieństwa do prawdy” (Lejeune 2006: 47).

Cechą charakterystyczną b.m. jest też subiektywizacja przedstawienia, wynikająca z charakteru prezentowanego przedmiotu — wieloletnie dzieje miast zmuszają twórców do wyboru tylko niektórych zdarzeń z ich historii. Wybór ten dokonywany jest zwykle według pewnego klucza interpretacyjnego, który w opinii autora tekstu ma wyselekcjonować zdarzenia najbardziej reprezentatywne dla dziejów danego miasta. W *Wenecji* Ackroyda jednym z takich zdarzeń jest wykupienie ciała św. Marka i związane z tym legendy, w *Londynie* tego samego autora jest nim zaraza, która dotknęła miasto w 1665 roku. Innego przykładu dostarcza *Gdańsk* Loewa; tutaj podkreślone zostało znaczenie rzezi, do której doszło w mieście w 1308 roku.

Rola autorskiej interpretacji jest w przypadku b.m. o wiele większa niż w innych dziełach o charakterze biograficznym. Twórcy tekstów należących do omawianej tu formy gatunkowej zwykle rozpoczynają swoją relację od przedstawienia jakiegoś założenia dotyczącego opisywanego miejsca, które to założenie później będą starali się uzasadnić w tekście głównym biografii. Np. *Londyn* został poprzedzony przez Ackroyda wstępem mówiącym o mieście jako ciele. Podobny zabieg można znaleźć też w *Buenos Aires* Gardnera, gdzie tytułowe miasto zostaje przedstawione jako centrum wszechświata, a także w *Gdańsku*, we wstępie do którego Loew objaśnia swoją metodę polegającą na przypisaniu poszczególnym okresom w dziejach miasta określonych kolorów. Opisana tu cecha powoduje, że wiele b.m. przypomina rozprawy mające za zadanie obronę postawionej wcześniej tezy.

Innym elementem, wskazującym na ten argumentacyjny charakter, jest dążenie autorów b.m. do maksymalnego zobiektywizowania swoich tekstów. Prowadzi to do wypełniania b.m. dziesiątkami intertekstualnych nawiązań do wypowiedzi dotyczących danego miejsca. W ten sposób b.m. zbierają w sobie wiele różnych punktów widzenia. Należy jednak stwierdzić, że praktyka ta nie polega na oddawaniu głosu autorom przywoływanych dzieł, ale na wykorzystywaniu ich wypowiedzi dla potwierdzenia dostrzeżonych prawidłowości. Biografowie miast korzystają nie tylko z odwołań do dzieł literackich i naukowych, ale też do utworów pochodzących z różnych dziedzin sztuki, często posługując się ekfrazą. Najbardziej reprezentatywnymi przykładami tej praktyki są *Gdańsk*, zawierający rozbudowane opisy architektury (m.in. miejskich bram i kamienic bogatych mieszczan) oraz liczne odwołania do dzieł literackich pisanych przez autorów związanych z miastem (m.in. Günтера Grasa) oraz *Wenecja* Ackroyda z opisami niektórych obrazów Canaletta i przywoływaniem licznych zapisków podróżnych przejeżdżających przez miasto (w tym spostrzeżeń takich autorów, jak Byron czy Henry James).

Choć b.m. nadal pozostaje nie w pełni rozpoznaną formą gatunkową, to przy wszystkich zastrzeżeniach dotyczących mieszanego, literacko-naukowego charakteru tekstów określanych tym mianem, za jej najpełniejsze reprezentacje należy uznać prekursorskie biografie Londynu i Rzymu Christophera Hibberta, obie książki Petera Ackroyda (wydania polskie: *Londyn. Biografia*, 2011 oraz *Wenecja. Biografia*, 2015), dzieło Stephena Mansfielda poświęcone Tokio (wyd. polskie: *Tokio. Biografia*, 2018), biografę Gdańska Petera Olivera Loewa (wyd. polskie: *Gdańsk. Biografia miasta*, 2013), a także *Buenos Aires: The Biography of a City* Jamesa Gardnera (2015).

BIBLIOGRAFIA

- Balbus S. (1999), *Zagłada gatunków*, „Teksty Drugie”, nr 6, s. 25–39. – *Bodies in the Streets: The Somaesthetics of City Life* (2019), red. Shusterman R., „Studies in Somaesthetics”, t. 2, Leiden. – Dant T. (2001), *Fruitbox/Toolbox: Biography and objects*, „Auto/Biography” IX, nr 1&2, p. 11–20. – Jasińska M. (1970), *Zagadnienia biografii literackiej*, PWN, Warszawa. – Lejeune Ph. (2006), *Pakt autobiograficzny* [w:] Lejeune Ph., *Wariacje na temat pewnego paktu: o autobiografii*, red. Lubas-Bartoszyńska R., Universitas, Kraków. – Pospiszil K. (2016), *Geolit, czyli po co nam geografia?: krótki i subiektywny przegląd literaturoznawczych „geo-narzędzi”* [w:] *Przestrzeń — literatura — doświadczenie: z inspiracji geopoetyki*, red. Gęsińska T., Kadłubek Z., Katowice. – Rybicka E. (2013), *Auto/bio/geo/grafie*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze”, t. 4, s. 7–23. – Rybicka E. (2014), *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Universitas, Kraków. – Shusterman R. (1999), *Somaesthetics: A Disciplinary Proposal*, „The Journal of Aesthetics and Art Criticism”, nr 3 (57), s. 299–313. – Westphal B. (2011), *Geocriticism: real and fictional spaces*, przeł. R.T. Tally Jr., Palgrave Macmillan, New York; I wydanie francuskie: *La Géocritique: Réel, Fiction, Espace* (2007), Les Éditions de Minuit, Paris. – Winslow D. (1995), *Biography* [w:] *Life-Writing. A Glossary of terms in biography, autobiography and related forms*, University of Hawaii Press, Honolulu.

WOJCIECH GAŁECKI

 <https://orcid.org/0000-0002-7524-8516>

